

ІСТОРІЯ ПОВСЯКДЕННОСТІ ЯК ПРОВІДНИЙ НАПРЯМ УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРІОГРАФІЇ

У статті аналізується стан дослідження в сучасній українській історичній науці проблем історії повсякденності. Робиться висновок про те, що в останні два десятиріччя історія повсякденності стала провідним напрямом у вітчизняній історіографії. Окреслено напрями досліджень з питань методології історії повсякденності.

Ключові слова: повсякденність, українська історіографія, методологія історії повсякденності

Проведені останнім часом всеукраїнські наукові конференції (“Історія повсякденності: теорія та практика”, м. Переяслав-Хмельницький, 14–15 травня 2010 р.; “Історія України крізь призму мікроісторії та історії повсякденності”, м. Київ, 16 вересня 2010 р.), вихід кількох колективних та індивідуальних монографій (“Нариси повсякденного життя радянської України в добу непу (1921–1928 рр.)”; “Повоєнна Україна: нариси соціальної історії (друга половина 1940-х — середина 1950-х рр.)”; Коляструк О. “Інтелігенція УСРР у 1920-ті роки: повсякденне життя”), захист кандидатських та докторських дисертацій (М. Герасимова, О. Ісайкіна, О. Лукашевич, Н. Хоменко, О. Прохоренко, О. Коляструк та ін.), започаткування серійних видань (“Структури повсякденності”, “З історії повсякденного життя в Україні”), творення спільного проекту українських і російських істориків з історії повсякденності обох народів першої половини ХХ ст. переконливо засвідчили, що історія повсякденності з екзотичного (модного) напрямку поступово перетворилася на провідний напрям сучасної української історіографії¹.

Наукові дослідження з історії повсякденності, започатковані в західноєвропейській історичній науці в середині ХХ ст., саме в останній час (кінець 1990-х рр. — початок 2000-х рр.) стали характерною рисою і для української історичної науки. Чітко окреслений пріоритет історико-наукових досліджень засвідчує не тільки загальний розвиток науки про минуле в Україні, а й прагнення подолати методологічний консерватизм, концептуальну монолітність розуміння історичного процесу, що були характерні для радянської історіографії. Марксистська ідеологія, як відомо, не була зорієнтована на розкриття таких

понять, як повсякденне життя, суспільні настрої, морально-психологічний стан населення та ін. Навіть у період так званого розвинутого соціалізму, коли суспільствознавці піднімали на щит кон’юнктурні розробки на кшталт “радянського способу життя” і змушені були робити певні узагальнення про те, як жили ті або інші соціальні групи, що вони їли, пили, як одягалися, які у них були звички та уподобання, що вони любили, і закономірно виходили на дослідження власне структур повсякденності: побут, сім’я, дозволя, культура, все ж таки обмежувались контекстом політичної історії і не сприймали органічної методології історії повсякденності (“Школа Анналів”). Поширене ідеологічне кліше порівняльного типу “два світи — два способи життя” призводило до застосування класового підходу, а отже, змушувало істориків доводити нісенітницю щодо кількісних і якісних переваг “соціалістичного способу життя” перед буржуазно-капіталістичним, що оберталося замовчуванням, підтасовкою фактів, відвертою фальсифікацією.

Сучасні дослідження з історії повсякденності в Україні стають все поширенішими і, що варто відзначити особливо, характеризуються зрослим професійним (методологічним, фактографічним і джерелознавчим) рівнем. Необхідно відзначити кілька суттєвих ознак сучасного стану вивчення історії повсякденності. По-перше, повсякденність як предметна сфера історичної реальності остаточно вийшла із “великої” історії і набула самодостатності і самостійності, відбулося чітке розмежування макроісторії і мікроісторії; по-друге, історія повсякденності оформила власні методологічні підходи і свій інструментарій, які дають змогу вірогідно реконструювати історичні реалії і будувати певні

концептуальні моделі; по-третє, історія повсякденності затребувала до своєї методології інструментарій інших дисциплін, спонукала до інтеграційних процесів в історичній науці і гуманітаристиці в цілому; по-четверте, історія повсякденності дозволила уникнути розповсюдженого раніше схематизму в історичній реконструкції минулого, оцінити його з антропоцентричних позицій, долаючи абстрагованість політичного рівня аналізу подій, фактів, явищ.

Історія повсякденності спонукала до нових джерелознавчих досліджень. Вона активізувала залучення до наукового аналізу джерел “другого” порядку, передусім нарративних документів приватного походження й адресування (листи, щоденники, спогади). Історія повсякденності розширила поле аналізу щоденних практик за рахунок критичного осмислення художньо-літературних і візуально-мистецьких творів. Суб’єктивність у ставленні до оточуючої дійсності, оціночні (аксіологічні) судження стали перевагою, а не недоліком в осягненні історії повсякденності. Адже, на нашу думку, історія повсякденності — це насамперед історія процесу олюднення побуту, психологізація щоденного життя, ставлення людини до побутових проблем, до влади, держави і суспільства в цілому через призму особистісного сприйняття умов повсякденного життя.

Отже, історія повсякденності поглибила дослідницький інтерес до пересічної людини як об’єкта вивчення, посилила власне антропологізацію історико-наукових досліджень. Дещо вдалося нівелювати написання історії України тільки крізь призму національно-державницького бачення минулого, яке закономірно ствердилось в країні у перше десятиліття після здобуття незалежності.

На становленні історії повсякденності в українській історичній науці, поза сумнівом, позначились виклики зарубіжної історіографії, теорії і методології історичної науки. Це насамперед переклади і популяризація європейських і американських новітніх видань з культурно-історичної антропології, а також, по-друге, безпосередній вплив російської історіографії, що раніше, ніж українська, зацікавилась ментальними характеристиками історії та її буденними практиками. Іншим стимулюючим чинником зацікавлення історією повсякденності став перегляд Міністерством освіти навчальних програм з історії

України та всесвітньої історії у бік людинознавчої концепції та орієнтування на світові навчальні стандарти. Співпраця України з Радою Європи (з 1995 р.) сприяла модернізації змісту програм з історії для шкіл за такими напрямками: зміна співвідношення соціальної історії з політичною та економічною історією на користь “людиназнавчої” історії; зростання ролі пересічної людини в політичній, економічній, соціальній і культурній історії; акцентування ролі історії повсякденності при відборі та структуруванні навчального матеріалу; вивчення життя різних соціальних груп (жінок, дітей, національних меншин, емігрантів та ін.)³. Освіта в Україні середини 1990-х рр. виявилась більш гнучкою і мобільною, сприйнятливою для реалізації новітніх методологій і методик порівняно з академічною наукою. Асоціація викладачів історії “Нова доба” реалізувала кілька “історичних” проектів (“Повсякденне життя моєї сім’ї на тлі історичної епохи”, “Історія міграцій”, “Історія епохи очима людини” та ін.)⁶. Вивчення історії повсякденності на уроках історії змінює сам пізнавальний процес, в якому учень перестає бути лише об’єктом освітнього процесу, а й стає суб’єктом пізнавальної творчості. Існує обґрунтована обумовленість вивчення повсякдення на уроках історії як визначальної сфери соціальної історії (дисертаційне дослідження І. Акіншевої). Бердянський дослідник К. Бабанов⁴ активно розробляє методику викладання повсякденності в різноманітних курсах вітчизняної та зарубіжної історії. У вищій школі читаються спецкурси з історії повсякденності (В. Андреев (м. Херсон) “Історія повсякденності в сучасній українській історіографії”, О. Коляструк (м. Вінниця) “Історія повсякденності: теоретико-методологічні та джерелознавчі проблеми”).

Питання української історії в контексті історичної антропології й історії повсякденності публікуються на сторінках періодичних видань: “Соціум”, “Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність”, “Mediaevalia Ucrainica: ментальність та історія ідей”.

Сучасна українська історіографія звертається перш за все до історії повсякденного життя в переломних, кризових і трагічних сторінках вітчизняної історії: часів національно-визвольних змагань, революцій, воєн, модернізації економіки і реформування різних систем державного і суспільного устрою

країни. Найбільший відсоток становлять праці про радянське повсякдення, становлення і закріплення тоталітарного режиму в УСРР/УРСР (В. Іваненко, В. Іщенко, О. Парашевіна, В. Мароко, С. Кульчицький, О. Пиріг, М. Борисенко та ін.). До актуалізованих дослідниками періодів відноситься післявоєнна доба з її непростим повсякденням і побутом. У монографії Л. Ковпак різнобічно охарактеризовано загальну проблематику повсякденного життя, українського суспільства в другій половині ХХ ст. Повоєнні обставини відбудови і налагодження нормального життя знайшли відображення в статтях М. Голиша, М. Плюща.

Певний внесок у розробку проблем історії повсякденності здійснюють викладачі Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету ім. Г. Сковороди. Тут працює навчально-науковий центр усної історії, започатковано видання історико-краєзнавчого альманаху “Джерела пам’яті”⁵.

В Україні дедалі більшої популярності набуває гендерна історія та жіноча повсякденність крізь призму соціалізації, традиційного укладу родинного життя (О. Стяжкіна, Н. Гогохія).

Українськими істориками за останнє десятиріччя накопичений значний фактографічний матеріал з історії повсякденності, що відбилося у низці спеціальних наукових публікацій. Найбільш розробленими є різні аспекти міського повсякдення. Виокремилися певні тематичні пріоритети у загальній проблематиці повсякдення: матеріальні структури (житло, одяг, харчування); соціально-культурний простір буденності (дозвілля, відпочинок, святкові звичаї); питання девіантної поведінки і аномалій суспільного життя. Виробнича повсякденність найкраще розроблена на прикладі історії робітничого класу, натомість у селянській повсякденності найбільш детально розроблені побутові і ментально-світоглядні складові повсякдення. В останні роки заявила низка праць з історії повсякденного життя інтелігенції (Г. Романенко, О. Даниленко, О. Коляструк, А. Парфіненко, Т. Дорош, З. Лихолобова та ін.).

Таким чином, історія повсякденності набула в Україні визнання, знайшла своїх прихильників серед академічних вчених-істориків, професорсько-викладацької, учительської громадськості, а також серед журналістів і краєзнавців. Все менше звучить скептицизм

стосовно самодостатності й інституційної окремості історії повсякденності. Але все ще продовжуються дискусії довкола об’єктивності/необ’єктивності та релятивізму цього напрямку історичних досліджень. Триває полеміка стосовно джерел історії повсякдення та її науково-документального забезпечення. Таке становище пояснюється багатьма причинами: методологічна криза; відставання від розвитку європейської науково-методологічної культури; упереджене ставлення до нетрадиційних джерел (особового походження, усних джерел, візуальних, літературних та ін.).

На стан сучасних досліджень з історії повсякденності суттєво впливає те, що науково-теоретичне обґрунтування історії повсякденності як новітнього напрямку в історіографії ще не завершилось, оформлення її методологічного забезпечення ще перебуває у процесі становлення. Є необхідність продовження критичного осмислення проблем методології історії повсякденності. Статус історії повсякденності у родині історичних наукових дисциплін не усталився. Інколи вивчення повсякденності розглядається як методологічний прийом для отримання повноти інформації про минуле, а здебільшого — визнається як самостійний напрям дослідження. До сьогодні не подолана певна концептуальна і термінологічна невизначеність самої історії повсякденності та нечіткість її меж і відносин з іншими близькими течіями в сучасній історіографії (побутова історія, щоденна історія, повсякдення, мікроісторія, історія пересічної людини).

При відтворенні історії повсякденності неприпустиме обмеження лише мікроісторичними методами та інструментарієм. Інколи макроісторія може сказати про суть повсякденного життя набагато більше і об’єктивніше, ніж самі деталі повсякдення, його структура. Звичайно, повсякденність — це лише один ракурс розгляду історії суспільства та історії окремої людини, який не в змозі дати всебічну інформацію для розуміння динаміки людства. Історія повсякденності є лише підходом, що доповнює, конкретизує інші наукові підходи, які розкривають його суть. Оптимальна така формула пізнання історії: вивчення того чи іншого фрагмента суспільного життя неодмінно повинно враховувати вивчення історії повсякденності, і, водночас, тільки через повсякденність неможливо зрозуміти всю суть соціального розвитку.

Джерела та література

- 1 Коляструк О.А. Інтелігенція УСРР у 1920-ті роки: повсякденне життя // Видавнича серія “Структура повсякденності”. — Харків, 2010. — С. 66–93.
- 2 Захарова Н.С. Співробітництво України і Ради Європи у сфері реформування історичної освіти з 1995–2005 рр.: автореф. дис. ...канд. істор. наук. — Дніпропетровськ, 2010.
- 3 Єгоров Г. “Європейський вимір” у вітчизняній історії // Історія в школі. — 1998. — № 9. — С. 14–16.
- 4 Бабанов К.О. Оновлення змісту сучасної шкільної історичної освіти. — Донецьк, 2005. — 325 с.
- 5 Історія повсякденності: теорія та практика: Матеріали Всеукр. наук. конференції (м. Переяслав-Хмельницький, 14–15 травня 2010 р.). — Переяслав-Хмельницький, 2010.

Александр Удод

История повседневности как основное направление украинской историографии

В статье анализируется состояние исследований в современной украинской исторической науке проблем истории повседневности. Делается взвод о том, что в последние два десятилетия история повседневности стала основным направлением в отечественной историографии. Начертаны направления исследований по вопросам методологии истории повседневности.

Ключевые слова: *повседневность, украинская историография, методология истории повседневности*

Alexander Udod

History of daily occurrence as basic direction Ukrainian historiography

In the article is analysed consisting of researches of modern Ukrainian historical science of problems of history of daily occurrence. A platoon is done that in the last two decades history of daily occurrence became basic napravlenim in domestic historiography. Directions of researches are traced on questions of methodology of history of daily occurrence

Keywords: *daily occurrence, Ukrainian historiography, methodology of history of daily occurrence*

